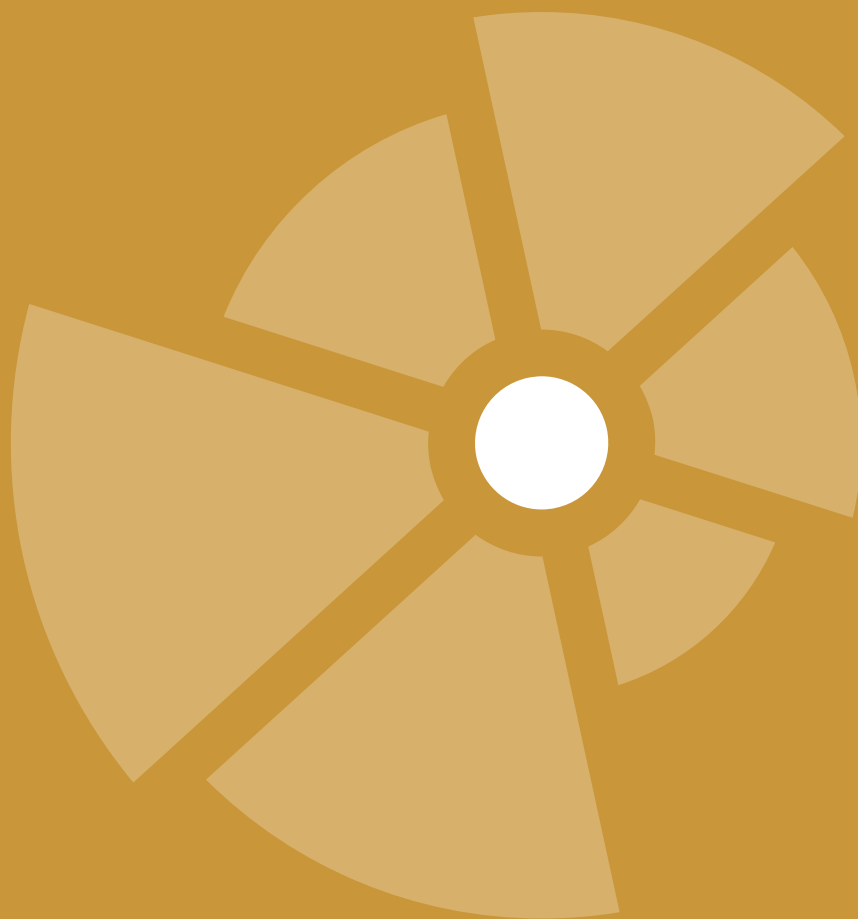


Advies over de Natuurdoelanalyse Mantingerbos, provincie Drenthe



1. Het advies van de Ecologische Autoriteit

De provincie Drenthe heeft een natuurdoelanalyse (NDA) opgesteld voor het Natura 2000-gebied Mantingerbos. De NDA moet duidelijk maken wat de staat van de natuur is, of de bestaande en geplande maatregelen voldoende zijn om achteruitgang van de natuur te voorkomen en beschermde natuur in stand te houden, of dat aanvullende maatregelen nodig zijn. Op verzoek van de provincie Drenthe heeft de Ecologische Autoriteit getoetst of de NDA een goede basis is voor de maatregelen in het gebiedsprogramma van de provincie Drenthe.

In dit advies:

- De Ecologische Autoriteit onderschrijft de conclusie in de NDA dat verslechtering is vastgesteld in het Mantingerbos. Ze voegt hier wel de kanttekening aan toe dat niet helder is wanneer de verslechtering heeft plaatsgevonden.
- De NDA noemt als grootste knelpunten de hoge stikstofdepositie en verdroging door ontwatering rond het natuurgebied. Er bestaat echter geen goed beeld van welke veranderingen (bijvoorbeeld in beheer en gebruik) hebben plaatsgevonden binnen het gebied en welk effect die hebben gehad op de natuur in het Mantingerbos.
- De NDA maakt bij de mogelijke herstelmaatregelen onvoldoende onderscheid in de verschillende gebiedsdelen binnen de begrenzing van het Natura 2000 gebied (zoals Mantingerbos, Thijsbosje en Mantingerweide). Daardoor ontbreekt een beeld van de samenhang.
- Met het huidige interne beheer van “niets doen” zijn natuurdoelen waarschijnlijk niet duurzaam te behalen. Om verdere verslechtering te voorkomen is het van belang maatregelen te treffen. Dit zijn bijvoorbeeld bronmaatregelen om de stikstofdepositie te verminderen, maar ook (hydrologische) herstelmaatregelen binnen én buiten het Mantingerbos. Daarbij kan ook gedacht worden aan mogelijkheden om historisch beheer en landgebruik in de huidige situatie toe te passen.

Wat staat in de natuurdoelanalyse Mantingerbos?

Het natuurgebied Mantingerbos ligt ten noorden van Mantinge. Het bestaat uit drie bosjes (het eigenlijke Mantingerbos, het Thijsbosje en het Noordlagerbos) met in het midden de Mantingerweide. Het Mantingerbos is een restant van oud bos, waarbij de bodem hier een van de oudste onberoerde bosbodems van Drenthe is. Het meest opvallende in het gebied zijn de hoge hulstbomen in vooral het Mantingerbos en het Thijsbosje. De ondergroei geeft een voor Drenthe karakteristiek beeld met soorten als veelbloemige salomonszegel, zevenster, witte klaverzuring, grote muur en dalkruid. In de bosranden zijn kenmerkende soorten te vinden zoals Europese vogelkers, sleedoorn en hondsroos en diverse bramensoorten die kenmerkend zijn voor bosrelict, zoals sierlijke woudbraam.

Het Noordlagerbos heeft over het algemeen een droger karakter met onder andere veel blauwe bosbes. Alle drie de bossen zijn omringd door natte graslanden, houtwallen en singels. De gekanaliseerde beek Oude Diep ontspringt even ten oosten van het gebied en stroomt door het Natura 2000-gebied.

Het Mantingerbos behoort tot het Natura 2000-landschap Hogere zandgronden en is aangewezen als Habitatrichtlijngebied voor één habitatype.¹ In de NDA staat dat stikstofdepositie en verdroging de voornaamste knelpunten zijn voor het gebied. De verdroging heeft geleid tot vermindering van de diversiteit aan plantensoorten en achteruitgang van de ecologische waarden en daarmee van het habitatype. Uit de NDA is op te maken dat er in het Mantingerbos recent geen maatregelen zijn uitgevoerd om de natuur te herstellen. Om

¹ Het gaat om de habitatype H9120 Beuken-eikenbossen met hulst.

aanvullende maatregelen te kunnen nemen is eerst aanvullend hydrologisch onderzoek nodig naar het grond- en oppervlaktewatersysteem. Andere maatregelen, zoals begrazing, selectief kappen of bodembewerking, worden niet als zinvol of zelfs onwenselijk beschouwd.

Dat NDA concludeert dat voor het habitatype waarvoor het Mantingerbos is aangewezen verslechtering is vastgesteld. Dit komt onder meer doordat er een restopgave blijft bestaan, zoals een te hoge stikstofdepositie, waardoor de natuurkwaliteit mogelijk verder afneemt. De NDA concludeert dat voor het realiseren van de behoudsdoelstelling voor het habitatype beuken-eikenbossen met hulst overlevingsmaatregelen, aanvullende herstelmaatregelen en een aanzienlijke vermindering van stikstofdepositie nodig zijn. De NDA bevat geen (richting voor) aanvullende maatregelen.

Wat vindt de Ecologische Autoriteit van de analyse en de conclusies?

De Ecologische Autoriteit is zich ervan bewust dat de NDA onder hoge tijdsdruk is opgesteld, waardoor dit ten koste gaat van volledigheid. De NDA geeft een beknopt overzicht van (mogelijke) knelpunten die in het gebied spelen en de manier waarop deze knelpunten leiden tot een aantasting van de natuurkwaliteit. De Ecologische Autoriteit onderschrijft de constatering dat stikstofdepositie een belangrijk knelpunt is voor het gebied is, samen met de verslechterde hydrologie (verdroging). De informatie over andere relevante thema's, zoals klimaat, exoten, beperkte omvang en geïsoleerde ligging is in de NDA echter beperkt uitgewerkt. Ook ontbreekt een beschrijving van het gebruik van het bos in het verleden.

Drukfactoren, knelpunten, uitgevoerde maatregelen en effecten van herstelmaatregelen zijn in de NDA beperkt op systeemniveau beschreven. Ze zijn vooral in detail uitgewerkt voor het afzonderlijke habitatype. Wel constateert de Ecologische Autoriteit dat in de NDA noodzakelijke informatie over hydrologische problemen (vooral verdroging) ontbreekt². Hierdoor is niet altijd duidelijk welke knelpunten op systeemniveau spelen.

De Ecologische Autoriteit onderschrijft de conclusie in de NDA dat voor het aangewezen habitatype verslechtering is vastgesteld³. Uit de NDA is op te maken dat er (vooralsnog) geen maatregelen zijn uitgevoerd of gepland, daar eerst aanvullend (hydrologisch) onderzoek nodig is. Stikstofdepositie wordt genoemd als een belangrijk knelpunt, maar de NDA geeft hierbij aan dat er geen maatregelen mogelijk zijn om effecten van stikstof te verminderen. In de huidige situatie wordt een beheer van "niets-doen" gevoerd. Hiermee worden de doelen echter mogelijk niet gehaald waardoor (de kans op) verdere verslechtering niet is uitgesloten. Aanvullende maatregelen zijn nodig. De Ecologische Autoriteit adviseert in een volgende versie van de NDA in te gaan op de mogelijke richting van aanvullende maatregelen, zowel binnen als buiten de gebiedsgrenzen.

De Ecologische Autoriteit adviseert de NDA op de volgende punten te verbeteren:

- **Trendanalyse en meetbare doelen.** Geef meer inzicht in de omvang en kwaliteit van het habitatype bij aanmelding van het Natura 2000-gebied (2004) én in de huidige situatie. Betrek hierbij ook oudere informatie, aangezien uit literatuur al duidelijk is dat achteruitgang reeds lange tijd al in is gezet. Benut ook informatie van de beheerder over het gebied. Leid hieruit de ontwikkeling van het halen van de natuurdoelen af.
- **Inzicht in het landschapsecologisch systeem.** Neem een samenvatting op van een landschapsecologische systeemanalyse (LESA). Maak hierbij gebruik van bestaande informatie, zoals de LESA van de Bosgroepen. Ga hierbij ook in op het (historische) landgebruik en beheer. In de LESA zijn maatregelen voorgesteld maar later wordt genoemd dat een maatregelenpakket juist een kennishiaat is. De LESA zou informatie moeten bevatten over standplaatscondities en de ecologische vereisten, wat nu als onderzoeksvraag in hoofdstuk 7 is geformuleerd. Zorg voor een gedegen landschaps- en hydro-ecologisch onderzoek dat knelpunten en maatregelen helder in beeld brengt.

² In de NDA wordt aangegeven dat er door SWECO onderzoek plaatsvindt naar verdroging, dit was echter nog niet afgerond.

³ In de NDA wordt geconcludeerd dat het habitatype vooralsnog stabiel voorkomt, maar in kwaliteit langzaam achteruit lijkt te gaan. Er lijkt nog geen zicht op de verbetering van kwaliteit die voor het behalen van het instandhoudingsdoel noodzakelijk is. Echter is onduidelijk wanneer deze verslechtering heeft plaatsgevonden.

-
- **Stel een samenhangende strategie op voor het gebied.** Bepaal vanuit de inzichten uit de vorige stappen de noodzakelijke systeemherstelmaatregelen voor het gebied. Veel van de noodzakelijke maatregelen moeten ook buiten het gebied worden getroffen. Ontwikkel daarom samen met gebiedspartners een samenhangende strategie voor behoud en natuurherstel van het Mantingerbos. Maak hierbij duidelijk onderscheid tussen de verschillende gebiedsdelen binnen het Natura 2000-gebied alsmede de onderlinge samenhang.
 - **Kennis- en monitoringsprogramma.** Zet een samenhangend kennis- en monitoringsprogramma op en verzamel daarmee structureel de kennis en informatie, die nodig is (de natuurboekhouding). Voer verder naast de geplande monitoring van procesindicatoren ook een effectmonitoring uit, indien er in de toekomst hydrologische herstelmaatregelen worden uitgevoerd. Zo is het mogelijk om bij te kunnen sturen wanneer gewenste ontwikkelingen uitblijven of ongewenste ontwikkelingen optreden.

De Ecologische Autoriteit concludeert, aan de hand van de NDA dat voor het aangewezen habitatype verslechtering is vastgesteld⁴. Hierbij wordt de kanttekening gemaakt dat onduidelijk is wanneer deze verslechtering heeft plaatsgevonden. Het is wettelijk niet toegestaan om te wachten met het treffen van maatregelen totdat (verdere) verslechtering optreedt.⁵

Om verslechtering te voorkomen adviseert de Ecologische Autoriteit om met spoed een maatregelenpakket op te stellen op basis van oude en nieuwe gegevens (onder andere met de resultaten van het hydrologisch onderzoek zodra deze beschikbaar zijn). Hiermee kan ook voorkomen worden dat het behalen van de doelen moeilijker wordt. Dit geldt bijvoorbeeld voor:

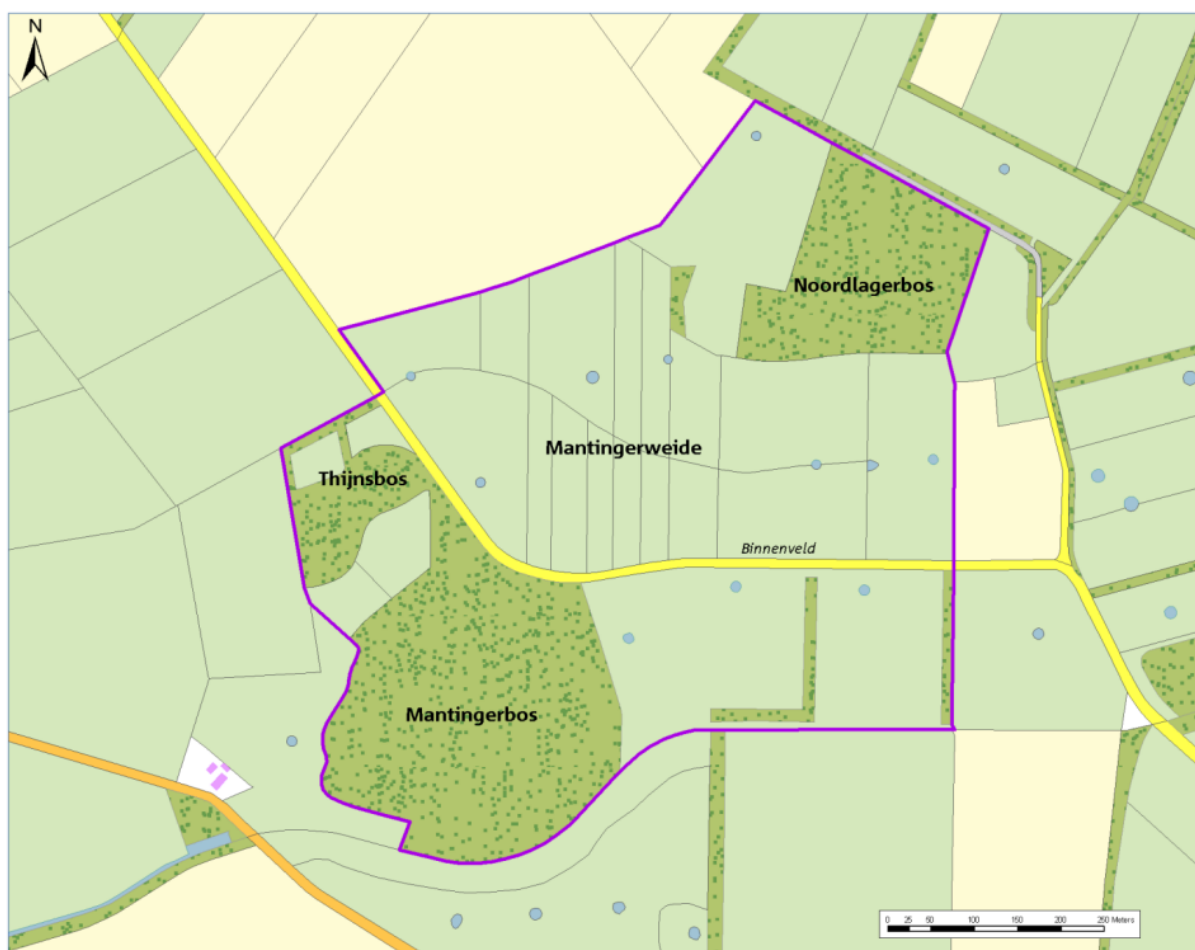
- **Verminderen van de stikstofdepositie op het natuurgebied.** De stikstofdepositie is (en blijft), zonder aanvullende maatregelen, ook in 2030 te hoog voor de aanwezige natuur. De effecten op de natuur zijn cumulatief en leiden tot een lagere diversiteit van flora en fauna. Een voortdurende belasting met stikstof zal er uiteindelijk voor zorgen dat de bodem onherstelbaar van samenstelling verandert en dat de doelen voor kwaliteitsbehoud of –verbetering onbereikbaar worden.
- **Inzicht in het historische landgebruik en beheer.** Schat op basis hiervan in welke mogelijkheden er zijn om het huidige beheer te optimaliseren (onder meer met hakhoutbeheer, strooisel verwijderen, begrazing en bosrandbeheer).
- **Hydrologisch herstel.** Er wordt een nadere analyse uitgevoerd naar hydrologisch herstel (naar aanleiding van de eerder opgestelde LESA door de Bosgroepen). Geadviseerd wordt maatregelen die hier uit voortkomen zo snel mogelijk uit te voeren.

Leeswijzer bij het vervolg van dit advies

Hoofdstuk 2 bevat, per onderdeel van de NDA, hoe bovenstaand advies uitwerkt. In hoofdstuk 3 staan adviezen van de Ecologische Autoriteit voor het provinciale gebiedsprogramma.

⁴ In paragraaf 7.2. tweede tabel (pagina 81) wordt bij “nee, tenzij” aangegeven: “kennishiaat of verslechtering vastgesteld” en bij de toelichting gesproken over (langzame) afname van kwaliteit.

⁵ Zie paragraaf 3 van de *Interpretation Guide Natura 2000-beheer* en dit arrest van het Hof van Justitie van de Europese Unie: C-418/04.



Figuur 1: begrenzing Natura 2000-gebied Mantingerbos (paars omlijnd) met daarbinnen de drie bosgebieden.

Waarom een natuurdoelanalyse?

Het Rijk ziet dat de kwaliteit van natuur onder druk staat, onder meer als gevolg van intensief gebruik van land en water, emissies van stikstof en klimaatverandering. Met de Wet stikstofreductie en natuurverbetering (Wsn) en het bijbehorende verbeterprogramma⁶ wil Nederland die negatieve trend keren.

In die regelgeving is ook vastgelegd dat per Natura 2000-gebied een zogenoemde natuurdoelanalyse (NDA) moet worden gemaakt. Daarin moet blijken wat de actuele natuurkwaliteit is, welke knelpunten ('drukfactoren') er zijn en hoe de natuurdoelen voor dat gebied kunnen worden behaald. Een NDA biedt op zijn beurt input voor een gebiedsprogramma waarin wordt opgenomen welke maatregelen⁷ daadwerkelijk genomen zullen worden.

Waarom een advies van de Ecologische Autoriteit?

De provincie Drenthe heeft de NDA over het Mantingerbos voorgelegd aan de Ecologische Autoriteit. De Ecologische Autoriteit toetst of in de NDA alle essentiële ecologische informatie werd betrokken waarmee het bevoegd gezag later goed onderbouwde besluiten kan nemen over onder meer gebiedsprogramma's.⁸ In de bijlage bij dit advies staan de werkwijze, samenstelling van de werkgroep en andere projectgegevens. De

⁶ Het programma Stikstofreductie en Natuurverbetering. Dit programma geeft invulling aan de Wsn. In deze wet is vastgelegd dat de stikstofdepositie omlaag gebracht moet worden en de natuur verbeterd moet worden om de instandhoudingsdoelstellingen voor de habitattypen en soorten (alsnog) te realiseren.

⁷ Zie voor de reikwijdte van deze maatregelen de Interpretation Guide Natura 2000-beheer, paragraaf 2.4: 'de instandhoudingsmaatregelen kunnen de vorm aannemen van "passende wettelijke, bestuursrechtelijke of op een overeenkomst berustende maatregelen" en "zo nodig" de vorm van "passende beheersplannen".'

⁸ Zie het Instellingsbesluit van de Ecologische Autoriteit.

projectstukken die bij het advies zijn gebruikt zijn te vinden door nummer 5107 op www.ecologischeautoriteit.nl in te vullen in het zoekvak.

De Ecologische Autoriteit is zich bewust van de hoge druk en onzekere politieke en maatschappelijke ontwikkelingen waaronder de NDA's van de provincies tot stand moesten komen. Zij waardeert de onder die omstandigheden geleverde kwaliteit. Desondanks onderwerpt de Ecologische Autoriteit de NDA's aan een gedetailleerd wetenschappelijk-ecologisch oordeel. De NDA's vormen een belangrijke onderlegger voor de effectiviteit en doelmatigheid van het (regionale) natuurbeleid, voor de kwaliteit van de politiek-bestuurlijke afweging van maatregelen én voor het succes van gebiedsprocessen met alle belanghebbenden. Goede informatie in de NDA is daarmee een randvoorwaarde voor de kwaliteit van de besluitvorming en voor het samen met anderen (bestuurders, burgers en ondernemers) werken aan een goede natuur- en leefkwaliteit van het hele landelijk gebied.

2. Toelichting per onderdeel van de NDA

In dit hoofdstuk licht de Ecologische Autoriteit haar advies toe. Informatie die in de NDA moet worden aangevuld, staat in een tekstkader. Naar het oordeel van de Ecologische Autoriteit is deze ecologische informatie essentieel om het belang van beschermde natuur volwaardig mee te wegen bij de besluitvorming door de provincie Drenthe over het gebiedsprogramma.

2.1 Algemene opmerkingen, vorm en navolgbaarheid

De NDA volgt voor een belangrijk deel de Handreiking Natuurdoelanalyse van BIJ12. Drukfactoren, knelpunten, herstelmaatregelen en effecten van herstelmaatregelen zijn in de NDA op habitattypeniveau beschreven. Uit de NDA is niet altijd even duidelijk over welk gebied het precies gaat. Het “Mantingerbos” kan slaan op het gehele Natura 2000 gebied, maar ook op één van de drie bosjes. De beschrijving van het gebied is hier ook niet consequent⁹. Er is hierdoor geen goed onderscheid te maken tussen de verschillende gebiedsdelen, maar ook de samenhang tussen deze gebieden is niet goed in beeld.

Er ontbreken samenvattende overzichtstabellen in hoofdstuk 3, 4 en 5. Daardoor is het niet eenvoudig om snel een samenvattend beeld te krijgen van de ecologische condities, drukfactoren, knelpunten en de actuele toestand en ontwikkeling van het habitatype in het Natura 2000-gebied Mantingerbos. Door gebrek aan data wordt ook de achteruitgang onvoldoende onderbouwd. De NDA maakt minimaal gebruik van overzichtskaartjes. Dit gaat ten koste van de leesbaarheid en begrijpelijkheid.

Voeg in een volgende versie van de NDA een (samenvatting van een) LESA, beschrijving van drukfactoren, knelpunten en maatregelen op verschillende ruimtelijke schaalniveaus toe. Benut hiervoor bestaande informatie, zoals de LESA van de Bosgroepen. Neem een samenvatting, overzichtstabellen en kaarten op om de leesbaarheid van de NDA verder te vergroten. Beschrijf ook de samenhang tussen de verschillende gebiedsdelen.

2.2 Instandhoudingsdoelen

Om te kunnen bepalen of de doelen gehaald worden, moet duidelijk zijn wat op de ‘referentiedatum’ de staat van de natuur was, de T_0 , en hoe sindsdien de ontwikkeling van de natuurdoelen (trend) in het gebied is.

De referentie en de betekenis daarvan voor de doelen

De referentiedatum is voor Habitatrichtlijngebieden het moment dat het gebied door de Europese Commissie is geplaatst op de lijst van gebieden van communautair belang (hierna: moment van ‘aanmelden’).¹⁰ Voor Vogelrichtlijn-doelen vormt in principe het moment van *aanwijzen* de referentie.¹¹ De referentiedata zijn belangrijk om te kunnen bepalen hoe het Natura 2000-gebied ervoor staat. Daarom is het van belang om voor de referentiedata zo goed mogelijk een T_0 te bepalen.

⁹ In de vierde alinea van hoofdstuk 1 (Gebiedsbeschrijving) staat bijvoorbeeld dat in het gebied geen wegen of paden liggen. Dit is echter wel het geval.

¹⁰ Zie artikel 4 lid 5 Habitatrichtlijn. In de praktijk wordt in Nederland het moment van aanwijzing gebruikt, vaak jaren later. Dat dit niet correct is, heeft de Ecologische Autoriteit in haar advies over de Handreiking Natuurdoelanalyse nog niet naar voren gebracht, maar wel in haar advies ‘Doen wat moet én kan’ (26 januari 2024, te raadplegen via haar [website](#), zie met name paragraaf 1.1 van de Bijlage).

¹¹ Tenzij dat moment voor 10 juni 1994 ligt. In dat geval is 10 juni 1994 de referentiedatum.

In algemene zin geldt het volgende:

- Voor het **verslechtingsverbod** is de T_0 het basisoniveau; ten opzichte hiervan mag in ieder geval geen verslechtering optreden.¹² Trends in het natuurgebied, zowel op het gebied van de ontwikkeling van planten en dieren, maar ook abiotische trends, kunnen een maatstaf zijn voor verslechtering.
- Een **behoudsdoelstelling** valt samen met de referentie, de T_0 . Inzicht in de T_0 maakt het dan mogelijk de behoudsdoelstelling SMART te maken.
- Voor een **verbeterdoelstelling (kwaliteit) dan wel uitbreidingsdoelstelling (oppervlakte/omvang)** is de T_0 niet het doel, maar moet ten opzichte van de T_0 een verbetering of uitbreiding worden gerealiseerd.
- Voor **instandhoudingsdoelstellingen die later, met een wijzigingsbesluit**, zijn toegevoegd, is de referentie afhankelijk van het wijzigingsbesluit. Als de reden voor het toevoegen is dat het habitattype of leefgebied pas na de referentiedatum in het Natura 2000-gebied is ontstaan, dan vormen de natuuroppervlakte en -kwaliteit op dat latere moment de referentie voor de nieuwe doelen. Als het wijzigingsbesluit echter een correctie is op het oorspronkelijke aanwijzingsbesluit (en dus geen actualisatie), zoals het wijzigingsbesluit voor aanwezige waarden uit 2022, dan geldt voor de toegevoegde waarden hetzelfde referentiemoment als voor de eerder vastgelegde doelen.

Bepaal de referentiesituatie

Het natuurgebied Mantingerbos is in mei 2003 door het (toenmalige) ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) aangemeld bij de Europese Commissie (EC) voor gebiedsbescherming onder de Europese Habitatrichtlijn (HR)¹³. In 2004 is het gebied op de lijst van gebieden van communautair belang geplaatst¹⁴. De NDA hanteert voor de T_0 een habitattypenkaart uit 2015 (opgenomen in het Natura 2000-beheerplan uit 2016, maar houdt als referentie het jaar 2003 aan. In de NDA wordt, vanwege gebruik data van latere jaren, niet voldoende duidelijk gemaakt of deze habitattypenkaarten een betrouwbaar beeld geven van de referentiesituatie (en op welke wijze). Er is daardoor geen zicht op de omvang en kwaliteit van de habitattypen op het moment van aanmelding.

De Ecologische Autoriteit adviseert om aan de hand van (vegetatie)gegevens uit de periode rondom 2003 een reconstructie te maken van de referentiesituatie. Aan de hand van zowel de T_0 als de T_1 (huidige situatie) kan een trendanalyse worden uitgevoerd om de ontwikkeling in omvang en kwaliteit van de habitattypen te bepalen.

Trends in de oppervlakte en kwaliteit van habitattypen

In de NDA is aangegeven dat bij de ecologische analyse van de ontwikkeling van vegetatie gebruik is gemaakt van een habitattypenkaart uit 2015. Deze kaart geeft de T_0 weer volgens de NDA. Voor de huidige situatie (T_1) wordt bij het aangewezen habitattype verwezen naar vegetatiekartering uit 2020. De Ecologische Autoriteit benadrukt dat voor de bepaling van de trend de ontwikkeling sinds de referentiesituatie in 2004 moet worden beschreven. Deze moet vergeleken te worden met de meest recente situatie. Op basis van eerdere studies is ook gebleken dat achteruitgang al reeds sinds lange tijd is ingezet¹⁵.

Een kwantificering van de oppervlakte van habitattypen in de T_0 -situatie is beschreven aan de hand van de beschikbare T_0 kaart. Een T_1 met de meest recente situatie ontbreekt echter. De T_1 waarnaar wordt verwezen is van 2020 en bovendien is dit een vegetatiekartering en geen habitattypenkaart. Daarmee constateert de Ecologische Autoriteit dat er geen feitelijke T_1 beschikbaar is. In de NDA worden weliswaar uitspraken gedaan over trends ten aanzien van oppervlakte en kwaliteit. Deze zijn verder niet onderbouwd in de paragrafen die

¹² Als in een gebied een betere staat van de natuur is bereikt, dan is volgens de Europese Commissie in principe die verbeterde staat de referentie voor het verslechtingsverbod. Zie de *Interpretation Guide Natura 2000-beheer*, paragraaf 3.5.

¹³ Het moment van plaatsing door de EC op de lijst van gebieden van communautair belang heeft plaatsgevonden in 2004 (zie ook het kader op blz. 6).

¹⁴ Referentiedata Natura 2000-gebieden: https://www.bij12.nl/wp-content/uploads/2024/06/Overzicht-referentiedata-HR-en-VR_2024.pdf#:~:text=De%20referentiedatum%20is%20de%20datum%20waarop%20het%20Natura,op%20grond%20van%20de%20Vogelrichtlijn%20%2879%2F409%2FEEG%29%20zijn%20aangewezen.

¹⁵ [beusekom c-f-van hennipman e-2011 kwaliteitsverlies van het mantingerbos analyse van tachtig_jaa.pdf](#).

hierover gaan. De Ecologische Autoriteit is van mening dat het oordeel over de trend in de oppervlakte en kwaliteit van habitattypen (tabel pagina 40 van de NDA) onvoldoende navolgbaar is.

De Ecologische Autoriteit adviseert om op een duidelijke, navolgbare en zo kwantitatief mogelijke manier de ontwikkeling van de habitattypen in beeld te brengen. Betrek bij de bepaling van de trends de vegetatie-ontwikkeling, de abiotische veranderingen die hebben plaatsgevonden en de kwaliteitsaspecten van typische soorten en overige kenmerken van een goede structuur en functie.

2.3 Landschapsecologische systeemanalyse en analyse en beoordeling van drukfactoren

Inzicht in het landschapsecologische systeem

Inzicht in het landschapsecologische systeem is de basis voor de analyse van de huidige natuurkwaliteit en de analyse en beoordeling van de effecten van drukfactoren. Dit is nodig om te kunnen bepalen wat effectieve maatregelen zijn om de natuurkwaliteit te behouden of verbeteren en waar uitbreidingskansen liggen.

In de NDA staat dat er een LESA door de Bosgroepen is opgesteld¹⁶, maar de informatie uit dit document is slechts beperkt gebruikt (vooral voor een beknopte kwalitatieve beschrijving). Dit kan volgens de Ecologische Autoriteit leiden tot een onderschatting van knelpunten en maakt het bovendien lastig effectieve maatregelen te benoemen.

De Ecologische Autoriteit adviseert een (samenvatting van een) landschapsecologische systeemanalyse (LESA) toe te voegen op basis van de bestaande LESA van de bosgroepen. Koppel deze aan de resultaten van het (nog lopende) hydrologische onderzoek en informatie over historisch gebruik en beheer. Bekijk daarbij welke veranderingen in onder meer de (grond)waterhuishouding hebben plaatsgevonden, omdat dit inzicht geeft in effectieve maatregelen.

Stikstofdepositie

Uit de NDA blijkt dat er op een groot deel van het Mantingerbos sprake is van overbelasting van stikstof. Er wordt vooral verwezen naar waarden uit de Aerius Monitor 2021 en de kritische depositiewaarden worden genoemd. De Ecologische Autoriteit constateert echter dat er geen onderscheid wordt gemaakt of er sprake is van lichte, matige of sterke overbelasting door stikstof. Een prognose voor de situatie in 2030 ontbreekt. Dit is wel van belang omdat voor het vaststellen van de noodzaak voor aanvullende bronmaatregelen de achtergronddepositie in 2030 de referentie is. De Ecologische Autoriteit is van mening dat een meer uitgebreide en systematische beschrijving nodig is van de stikstofbelasting met een vooruitblik naar 2030.

In de NDA wordt geconcludeerd dat stikstofdepositie een belangrijk knelpunt voor de natuurdoelen van het Mantingerbos is. De Ecologische Autoriteit kan zich hierin vinden, maar maakt daarbij de kanttekening dat er uit de NDA niet blijkt op welke wijze stikstof tot effecten, zoals afname van de kwaliteit, leidt.¹⁷ De NDA maakt niet expliciet duidelijk wat de totale benodigde stikstofreductie is. De NDA constateert verder dat met de huidige stikstofbelasting verslechtering van de natuurdoelen niet kan worden voorkomen. De Ecologische Autoriteit onderschrijft deze conclusie en constateert dan ook dat het nemen van bronmaatregelen voor stikstof urgent is.

Aanpassing van de kritische depositiewaarden

Onlangs zijn de KDW's voor verschillende habitattypen en leefgebieden van soorten op basis van nieuw wetenschappelijk onderzoek nader ingevuld.¹⁸ Dit is verwerkt in de nieuwe versie van AERIUS Monitor (5

¹⁶ Bosgroepen Noordoost Nederland (2021). Mantingerbos en -weiden; historische landschapsecologische systeemanalyse.

¹⁷ Van belang is ook veranderd bosgebruik (of het achterwege blijven ervan) hierbij te betrekken evenals hoe overschrijding doorwerkt op (oude) bosbodem en de aanwezige vegetatie,

¹⁸ Wamelink et al, 2023. <https://research.wur.nl/en/publications/overzicht-van-kritische-depositiewaarden-voor-stikstof-toegepast->.

oktober 2023), samen met onder andere de nieuwe cijfers over de totale stikstofdepositie op Natura 2000-gebieden. De nieuwe KDW's en nieuwe cijfers over de totale depositie waren op het moment van opstellen van de NDA nog niet beschikbaar. Toch zijn deze relevant voor de actuele opgave voor dit gebied. Geef aan wat de (indien van toepassing) verlaging van de KDW voor de aangewezen habitattypen betekent voor de opgave voor het gebied.¹⁹ Omdat AERIUS jaarlijks wordt aangepast, is het nodig om de cijfers ook in toekomstige versies van de NDA actueel te houden.

Stel een actuele, uitgebreidere en systematische beschrijving van de stikstof(over)belasting op en breng de benodigde vermindering van de stikstofdepositie expliciet in kaart. Benoem de richting van maatregelen ten behoeve van reductie van stikstof die geborgd dienen te worden in het gebiedsprogramma.

Hydrologie (verdroging)

De NDA benoemt dat er in het Mantingerbos sprake is van verdroging. Als oorzaak wordt er gewezen op de grondwaterstand die niet meer hoog genoeg is om behoud van de karakteristieke grondwaterafhankelijke ecologische waarden te garanderen. Ook verwijst de NDA naar de PAS-analyse waarin is aangegeven dat maatregelen nodig zijn op de hydrologische situatie te verbeteren. In een landschapsecologische systeemanalyse (Bosgroepen Noordoost Nederland 2021) is onderzoek uitgevoerd naar de mogelijke maatregelen. Er wordt momenteel nog een analyse uitgevoerd op een aantal specifiek hydrologische punten zoals grond- en oppervlaktewater. De NDA noemt de NDA wel oorzaken en ernst van verdroging, maar doet dit niet altijd op een navolgbare manier.

Er ontbreekt een duidelijke beschrijving van de hydrologische problematiek. De mogelijke maatregelen die in beeld zijn worden ook niet in het NDA beschreven. Bij de eindbeoordeling komt de drukfactor hydrologie terug²⁰, maar het rapport gaat niet meer in op mogelijke maatregelen (waardoor het effect van deze maatregelen niet terug ter herleiden is op het eindoordeel).

Breng de ernst, omvang en oorzaken van verdroging en de effecten op de kwaliteit van het habitatype beter in beeld en koppel dit aan mogelijke maatregelen. Gebruik hiervoor de resultaten van het lopende hydrologische onderzoek, zodra deze beschikbaar zijn. Beschrijf het verwachte effect van deze maatregelen op de haalbaarheid van de doelen.

Historisch en huidig beheer

Het Mantingerbos is eeuwenoud en kende in de loop van de geschiedenis een, gezien de geringe omvang van het gebied, intensief (maar kleinschalig) gebruik. In de huidige situatie is het beheer van het Mantingerbos gericht op de ontwikkeling van een natuurlijk bos en is de functie van gebruiksbos niet meer aan de orde. Dit beheer betekent in de praktijk dat menselijk ingrijpen tot een minimum wordt beperkt en dat heeft een belangrijke invloed gehad op de ontwikkeling. De NDA gaat beperkt in op de effecten van deze beheerkeuze op de kwaliteitsontwikkeling, en betreft dit ten onrechte niet bij de analyse van knelpunten. Oudere literatuur²¹ doet namelijk vermoeden dat de verarming van de kruidlaag in bossen in belangrijke mate samen kan hangen met de natuurlijke successie van het bos. Ook wordt in deze literatuur aangegeven dat als het gebruik stopt er een verandering optreedt in soortenrijkdom (veelal een afname).

¹⁹ In het gebied kunnen specifieke omstandigheden aan de orde zijn die zorgen dat ondanks een overschrijding van de KDW, toch een goede kwaliteit aanwezig kan zijn. Let op bij de vaststelling van de KDW voor het type natuur, of niet al met deze omstandigheden is rekening gehouden; deze omstandigheden mogen dan namelijk niet nogmaals meegenomen worden voor het gebied.

²⁰ Er wordt bij de eindbeoordeling aangegeven dat de GVG optimalisatie behoeft.

²¹ Zie onder andere: De Kroon, H. (1986). *De vegetaties van Zuid-Limburgse hellingbossen in relatie tot het hakhoutbeheer - Een rijke wilde flora met een onzekere toekomst*. *Natuurhistorisch Maandblad*, 75(10), 167–192 en/of den Ouden, J., Muys, B., Mohren, F., & Verheyen, K. (2010). Bosbeheer en bosecologie. ACCO en/of Haveman, R., & Schaminée, J. H. J. (2005). Floristic changes in abandoned oak coppice forests in the Netherlands with some notes on apomictic species. *Botanika Chronika*, 18(1), 149–160.

Betrek inzichten uit de literatuur over de effecten van beheer op de kwaliteit van het boshabitatype bij een beschouwing van de kwaliteitsontwikkeling in het Mantingerbos. Doe dit aan de hand van de kwaliteitselementen vegetatie, typische soorten, abiotiek en structuur en functie. Overweeg het beheer aan te passen wanneer hieruit blijkt dat dit nodig is om verslechtering van de kwaliteit van het bos te voorkomen en de verbeterdoelstelling te behalen.

Oppervlakte en geïsoleerde ligging

Het Natura-2000 gebied Mantingerbos is beperkt van omvang en ligt ingesloten door agrarisch gebied. De NDA gaat niet in op de mogelijkheid dat de geringe omvang een knelpunten kan vormen. Door de geringe omvang, maar ook geïsoleerde ligging kunnen bossoorten die verdwenen zijn niet opnieuw het gebied koloniseren. In de NDA wordt bijvoorbeeld de afname genoemd van soorten loopkevers van oude bossen.

Breng specifiek in beeld of en zo ja welke effecten de geringe oppervlakte en geïsoleerde ligging heeft op de haalbaarheid van doelen.

Invasieve exoten

Bij bezoek aan het terrein werd aan de weg naar het Noordlagerbos een groot struweel van dijkviltbraam aangetroffen. Deze sterk invasieve exoot kan binnen afzienbare tijd een bedreiging vormen voor de (schrale) beekdalgraslanden en de braamstruwelen in de elzensingels. Deze laatste zijn ook de groeiplaats van de zeer zeldzame fijne tandbraam, een soort van het oude cultuurlandschap die hier tijdens hetzelfde bezoek niet kon worden teruggevonden. De bosranden van de oude bossen lijken minder gevoelig voor uitbreiding van dijkviltbraam, mede door de sterke beschaduwing.

De Ecologische Autoriteit adviseert om verspreiding en risico's van invasieve exoten (zoals dijkviltbraamstruweel) goed in beeld te brengen en, waar nodig, maatregelen te formuleren om deze soorten (preventief) terug te dringen.

2.4 Maatregelen en effectiviteit van maatregelen

Hoofdstuk 6 van de NDA gaat in op de maatregelen. De Ecologische Autoriteit constateert op basis van de teksten in paragraaf 6.1 dat er geen herstelmaatregelen binnen de gebiedsgrenzen zijn uitgevoerd. Tevens is niet uit de NDA op te maken of er maatregelen buiten de gebiedsgrenzen genomen zijn. Er wordt aangegeven dat er eerst een nadere hydrologische analyse nodig is voor grond- en oppervlaktewater, alvorens er vervolg maatregelen worden uitgevoerd. Het is daardoor onnavolgbaar welke maatregelen er in beeld zijn en de rol die de nog uit te voeren hydrologische analyse hierbij heeft.

Er lijkt door de beheerder te zijn gekozen voor een “niets doen” beheer. Als onderbouwing wordt hierbij aangegeven dat mogelijke maatregelen meer schade kunnen veroorzaken dan ze aan positieve effecten opleveren. Dit geldt onder meer voor maatregelen als begrazen en bodembewerking. Voor het bestrijden van de knelpunten is het van belang (wellicht zelfs de enige mogelijkheid) om ook het historische gebruik en beheer te betrekken bij de analyse van mogelijke maatregelen.

Breng mogelijke maatregelen in beeld, ook als ze nog niet concreet zijn, vastgelegd of geborgd. Kijk hierbij zowel naar de mogelijkheden binnen als buiten het gebied. Maak duidelijk wat de effecten van deze maatregelen zijn en hoe deze bijdragen aan het realiseren van behoudsdoelstelling.

2.5 Synthese en conclusie in de NDA

Oordeel over de conclusies

De Ecologische Autoriteit onderschrijft de conclusie in de NDA dat voor het aangewezen habitatype verslechtering is vastgesteld.²² Hierbij wordt de kanttekening gemaakt dat niet duidelijk is wanneer deze verslechtering heeft plaatsgevonden. Er zijn geen maatregelen gepland, waardoor er een restopgave blijft bestaan en er geen zicht is op het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen.

De Ecologische Autoriteit constateert dat in de eindbeoordeling in paragraaf 7.1 er alleen ingegaan wordt op mogelijke restproblemen vanuit stikstofdepositie, maar dat in de NDA ook wordt aangegeven dat hydrologische restproblemen moeten worden aangepakt door optimalisatie van GVG²³. Dit wordt verder niet meer besproken, waardoor geen beeld is in hoeverre het noodzakelijk is dat dit knelpunt wordt opgelost.

De Ecologische Autoriteit adviseert het eindoordeel systematisch en volledig te onderbouwen. Onderbouw de conclusie met inachtneming van alle benoemde restproblemen.

Richting voor nieuwe maatregelen

Omdat verslechtering moet worden voorkomen, adviseert de Ecologische Autoriteit om niet langer te wachten met het uitvoeren van maatregelen, waarvan zeker is dat ze nodig en effectief zijn. Het gaat bijvoorbeeld om het verlagen van de stikstofdepositie door bronaanpak.

In de NDA worden verder enkele andere maatregelen genoemd zoals begrazen, dunningen en bodembewerking, maar hiervan is geconcludeerd dat deze onvoldoende effectief gaan zijn of zelfs onwenselijk. Het nog uit te voeren hydrologische onderzoek naar grond- en oppervlaktewater leidt mogelijk tot aanvullende maatregelen. Verder adviseert de Ecologische autoriteit om informatie te verzamelen (en maatregelen daarop te baseren) over bijvoorbeeld:

- De toepasbaarheid van historisch beheer en landgebruik in de huidige situatie en wat dit oplevert.
- Mogelijkheden om bufferzones en overgangsgebied in te richten, zowel binnen als buiten het gebied.
- Verspreiding invasieve exoten en risico's hiervan in beeld brengen en, waar nodig, maatregelen formuleren.

2.6 Kennisprogramma Mantingerbos

Een belangrijk onderdeel van een NDA is het bieden van inzicht in gegevens- en kennishiaten. In de NDA wordt geconstateerd dat de huidige monitoring niet is afgestemd op het benodigde detailniveau voor een NDA. In de NDA zijn dan ook kennisleemten geconstateerd en onderzoeksvragen geformuleerd. De Ecologische Autoriteit adviseert de kennisleemten en het benodigd onderzoek in één overzichtstabel samen te vatten.

Monitor in de situatie waarin herstelmaatregelen worden genomen de effecten om zodoende inzicht te krijgen of de soorten en habitattypen zich herstellen. Kijk bij de effectmonitoring²⁴ naar de reactie van het ecologische systeem: reageren de planten en dieren zoals verwacht op de gedane ingrepen? Verder is het advies om informatie te verzamelen over de effectiviteit van kleinschalig hakhoutbeheer en/of strooisel verwijderen en ook bosrandbeheer.

²² In de NDA wordt geconcludeerd dat het habitatype vooralsnog stabiel voorkomt, maar in kwaliteit langzaam achteruit lijkt te gaan. Er lijkt nog geen zicht op de verbetering van kwaliteit die voor het behalen van het instandhoudingsdoel noodzakelijk is.

²³ Gemiddelde voorjaarsgrondwaterstand.

²⁴ Procesmonitoring richt zich op het monitoren van de effecten van maatregelen op abiotische factoren als grondwaterstanden, waterkwaliteit en bodemkwaliteit. Effectmonitoring richt zich op de effecten van maatregelen op plant- en diersoorten en vegetaties en geeft inzicht of maatregelen daadwerkelijk bijdragen aan herstel van de natuur.

De Ecologische Autoriteit adviseert een kennisprogramma (met monitoring) in te richten dat voldoet aan het detailniveau voor een NDA. Maak hiervoor een samenvatting van de kennisleemten en onderzoeksvragen en stel een samenhangend kennis- en monitoringsprogramma op waarmee de benodigde kennis en informatie structureel wordt verzameld. Geeft hierbij aan hoe deze kennis verzameld dient te worden, de benodigde budgetten en verantwoordelijken. Zorg ook voor een transparante methode om de vergaarde informatie op te slaan zodat het eenvoudig benaderbaar is.

3. Relatie met andere (provinciale) opgaven

In dit hoofdstuk wordt een aantal aanbevelingen gedaan inzake andere (provinciale) opgaven die een sterke relatie hebben met de informatie in de natuurdoelanalyse. Deze zijn bedoeld om de kwaliteit van besluitvorming, nu en in de toekomst, te verbeteren. Dit is geen complete lijst met adviezen, zie hiervoor het advies over de handreiking gebiedsprogramma's²⁵ van de Ecologische autoriteit waarin wordt gewezen op het grote belang van samenhang.

3.1 Relatie instandhoudingsdoelen met andere doelen

Veel provincies werken aan gebiedsprogramma's per provincie wordt gestreefd naar een integrale aanpak op de onderwerpen natuur, water en klimaat. De Ecologische Autoriteit merkt in dit verband opdat de NDA nog niet ingaat op hoe de instandhoudingsdoelen voor het Mantingerbos zich verhouden tot andere doelen. Ecologisch gezien kunnen deze doelen sterk samenhangen, elkaar versterken, of elkaar tegenwerken. Ook in het advies over de handreiking gebiedsprogramma's vraagt de Ecologische Autoriteit aandacht voor de samenhang en prioritering van de doelen. Voor dit gebied gaat het specifiek over de volgende onderwerpen:

- Beleid met betrekking tot overgangsgebieden Natura-2000²⁶.
- Realisatie van het Natuur Netwerk Nederland (NNN).
- Waterkwaliteit en natuur opgenomen in de Kaderrichtlijn Water (KRW).

3.2 Relatie stikstofspoor

Voor het vereiste systeeminzicht rond de Natura 2000-gebieden verwijst de Ecologische Autoriteit naar het advies over de Handreiking natuurdoelanalyse en naar paragraaf 2.3 van dit advies. De NDA geeft nog een beperkt inzicht in 'het stikstofspoor', omdat is gekozen om dit in het gebiedsprogramma pas meer in detail te betrekken. De Ecologische Autoriteit adviseert de informatie voor het provinciale gebiedsprogramma aan te vullen met inzicht in de herkomst van de stikstofbelasting. Dit geeft inzicht in de meest effectieve maatregelen om de stikstofdepositie te reduceren.

²⁵ https://www.ecologischeautoriteit.nl/docs/mer/p50/p5001/5001_advies_over_de_handreiking_gebiedsprogramma_s_nplg.pdf.

²⁶ https://www.bij12.nl/wp-content/uploads/2023/10/Eindrapportage-overgangsgebieden_v23okt23-1.pdf.

Bijlage 1: Projectgegevens

Werkwijze Ecologische Autoriteit

De Ecologische Autoriteit heeft voor dit advies een werkgroep van deskundigen samengesteld. Deze werkgroep toetst of in de natuurdoelanalyse (NDA) alle essentiële ecologische informatie is betrokken waarmee het bevoegd gezag later goed onderbouwde besluiten kan nemen over onder meer gebiedsplannen en gebiedsprogramma's. Om zich goed op de hoogte te stellen van de situatie heeft de werkgroep het Natura 2000-gebied bezocht en met de voortouwnemers en gebiedsbeheerder(s) gesproken. Meer informatie over de Ecologische Autoriteit en over haar werkwijze vindt u op onze website.

Voortouwnemer

Provincie Drenthe

Samenstelling van de werkgroep

dr. Jan Jacob van Dijk (voorzitter)

dr. ir. Rense Haveman

Reinder Torenbeek

drs. Olaf van Velthuisen (secretaris)

prof. dr. ir. Michiel Wallis de Vries

ing. Mark Zekhuis

Waar vind ik de stukken die de Ecologische Autoriteit heeft beoordeeld?

U vindt de projectstukken die bij het advies zijn gebruikt, door op www.ecologischeautoriteit.nl projectnummer 5107 in te vullen in het zoekvak.

